

MAGYAR Nemzeti Múzeum és Kossuth Lajos örökösei közt a turini remete irodalmi hagyatéka tárgyában 1894 december elsején Budapesten kötött adás-vételi szerződés értelmében „az adás-vétel tárgyát képező kéziratok és levelezések 1894. évi március 20-tól számított harminc éven belül nyilvános irodalmi feldolgozás tárgyát“ nem képezhették, „mint ilyenek tehát ez idő alatt a Nemzeti Múzeum által levéltári használatra senkinek ki nem adhatók.“ Csúpan Kossuth fiainak, vagy „törvényesen meghatalmazottjaik“-nak volt biztosítva az a joguk, hogy „a kéziratok vagy levelezések némelyikét“ akár Kossuth *Irataim az emigrációból* c. műve folytatására, akár „más irodalmi munkákhoz“ felhasználhassák. Kossuth irodalmi hagyatéka az *Irataim az emigrációból* című nagyszabású kiadvány köteteiben bőven fel is használtatott, a hagyatéka zöme azonban 1924 március 20-ig érintetlen maradt. S ha egyik-másik történetkutatónak időközben alkalma nyílt is a különben rendezetlen állapotban lévő irattömegbe betekintenie, az 1894 december 1-i szerződés azon tilalmát, hogy a hagyatéka „nyilvános irodalmi feldolgozás tárgyát“ nem képezheti, mindegyikük tekintetbe vette.

Az irodalmi hagyatéka értéke természetesen különböző, s Kossuth kontinentális politikai jelentőségének emelkedésével, vagy csökkenésével áll arányban. 1866-ig Kossuth az európai politikai bonyodalmaknak élesszemű megfigyelője, aki minden változást abból a szempontból vesz vizsgálat alá, hogy vajjon az felhasználható-e a magyarországi statusquo ante helyreállítására. Az olasz, francia, német, lengyel forradalmárokkal azért tart fenn szoros érintkezést, azért igyekszik azok törekvéseibe belekapcsolódni, hogy a forradalmi eszmék győzelme esetén, amiben nem kételkedett, Magyarország bennük szövetségeseket és segítő társakat találjon. Rendületlenül hitt abban is, hogy azok az államok, melyeket az alkotmányos szabad államok mintául tekintett, mint Anglia és az Egyesült Államok, a szabadságért küzdő magyarság természetes védelmezőivé lesznek. Angliai és amerikai útja tényleg szokatlan meleg érdeklődéssel találkozott s komoly gondokat okozott a bécsi udvarnak. Az olasz egység helyreállításának s az Ausztria-ellenes olasz-francia szövetségnek időszaka Kossuth emigracionális politikájának legértékesebb kora. Törekvéseinek győzelmét Kossuth ekkor látta legközelebb a megvalósuláshoz, a villafrancai béke ennek következtében szinte derékban törte Kossuth nem alaptalan reményeit. Az 1866-iki sikertelen kísérletek után Kossuth visszavonult az aktív politikai szerepléstől; élénk figyelemmel és érdeklődéssel kísérte ugyan az európai politikai viszo-

nyok fejlődését, de csak mint csendes szemlélő. Ellenben politikai tényezővé lett az 1867-iki kiegyezéssel új állami életet kezdő Magyarországon, hol neve politikai fogalomná vált, melynek megvalósítására politikai párt alakult, melynek vezéreivel és tekintélyesebb híveivel élénk összeköttetésben állott mindvégig.

Íratai ezen hosszú és változatos életpálya emlékeit tartalmazzák. *Életének korábbi idejéből* alig található anyag a hagyatékban, ami van is benne, az bizonyára később került hozzá. Ilyen pl. fiatalkori értekezése 1828-ból, az „Éhségmentő intézetekről“, továbbá az ókori történetírásról, s néhány levél szüleihez, stb. *Kormányzósága idejéből* sem maradtak nagyobb számban iratok a hagyatékban, ami természetes, mert menekülése alkalmával nem vitte magával az irattárat. Gróf Batthyány Kázmér külügyminiszternek 1849 aug. 10-ikén Paskievicshez írt német nyelvű fogalmazványa, melyet Kossuth csaknem teljesen átdolgozott, a legértékesebb darabja a külföldre vitt iratoknak. Igen érdekes Mészáros Lázárnak 1849 júliusából való költött párbeszéde is, melyben a hadügyminiszter „egy miniszteriális nap Pesten július 1848.“ címen minisztersége nehézségeit mutatja be humoros párbeszéd formájában.

Törökországi, főleg kiutahiai tartózkodása ideje már bőven van képviselve a hagyatékban. Kossuth, kinek levelezését a porta nem gátolta, tulajdonképp itt szervezte meg az emigrációt, s itt próbált bekapcsolódni az európai politikába. Újabb és újabb tervek foglalkoztatták; már ekkor felveti a dunai konföderáció eszméjét; keresi az összeköttetéseket Angliával, Amerikával s igyekszik a magyar kérdést az európai köztudatba belevinni. Igen érdekes ebből az időpontból nagyszámú levelezésén kívül Kossuth hadtudományi művei. Kossuth ugyanis hadvezérnek akarta magát kiképezni és példátlan szorgalommal áttanulmányozta a külföldi, főleg a francia hadtudományi műveket és azokat a magyar viszonyokhoz alkalmazva, új alapokra akarta fektetni a jövő magyar hadsereg szervezetét és taktikáját. Hagyatékában részint saját fogalmazásában, részint titkárának László Károlynak írásában, igen sok ilyen természetű irat van. (Ez irányú működését Gyalokay Jenő tüzérezredes, hadtörténelmi író fogja a Magyar Történelmi Társulatban ismertetni.) A hadtudomány tanulmányozásával függ össze azon terve is, amelyet úgy látszik egy Massingberd nevű angol vetett fel előtte, hogy t. i. Kisásziában egy nagyobb birtoktestet kellene megvásárolni és ott egy katonai gyarmatot alapítani, melynek lakosai a jövő magyar hadsereg magvát képeznék. Megemlítendőnek tartjuk azt is, hogy Kossuth törökországi tartózkodása alatt nagy szorgalommal igyekezett elsajátítani a török nyelvet. A hagyatékban saját kezeírásában egy rendszeres, jól áttekinthető török nyelvtan maradt hátra. E török nyelvtant felkérésünkre dr. Németh Gyula egyetemi tanár fogja ismertetni a M. Tört. Társulatban.

A hagyatékban a törökországi emigrációra vonatkozó anyagát egyébként már teljesen feldolgozta és bécsi kutatásainak anyagába beolvasztotta dr. Hajnal István egyetemi magántanár, a herceg Esterházy család levél-

tárnoka, akinek a Magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelenő műve részletes és hiteles képet fog nyújtani erről a tervekben, reményekben és csalódásokban gazdag korról.

Kossuth *angliai tartózkodásának emlékeit* tömérdek hírlapszám és kivágat, nemkülönben az ú. n. adresek, vagyis üdvözlő iratok rendkívüli nagy száma jellemzi; ezek némelyikén az aláírók ezrei szerepelnek, egyik-másik ilyen üdvözlő irat 6—8 méter hosszú irattekercs, telve aláírásokkal. Kossuth útja diadalmenethez hasonlított; felolvasásai, melyeket többnyire az aktuális európai politikai kérdésekről, Magyarország helyzetéről és jövő szerepéről stb. tartott, angol nyelvű fogalmazványokban teljes számban feltalálhatók a hagyatékban. Beszédei közül a legnevezetesebbeket könyvalakban adták ki az angol kiadók.

Angliai tartózkodását megszakította *amerikai útja*. New-Yorkba 1851 dec. 6-ikán érkezett, hol már tömegesen várták az egyes amerikai városok és testületek meghívásai. Ez az oka annak, hogy Kossuth most már szükségét látta annak, hogy rendes iktató könyvvel ellátott irattárat rendeztesen be, melynek vezetését titkárára, László Károlyra bízta. Az iktató könyvből kitűnik, hogy 1851 december 5-től, 1852 május 6-ig 277 levelet, feliratot stb. intéztek Kossuthhoz. Tartalmuk a legváltozatosabb. Nagy részük meghívó, üdvözlő, sőt kérelem. Így az egyik, Philadelphia Institut Kossuth hajából emlékül egy fűrtöt kért. Ujházy László 1851 november 22-iki jelentésében a magyar menekülteknek szánt földosztással foglalkozik, s Kossuth közbenjárását kéri a tekintetben, hogy — úgymond — „a földadomány ne legyen bizonyos státushoz, vagy helyhez kötve, hanem a kormányzó nézete szerinti helyválasztás engedtessek; a földadomány szétoztása reánk ne bízassék, mert ebből köztünk harc támad, hanem az amerikaiak tűzzék ki fejenként kinek-kinek a magáét. A kongresszus által meghatározandott földadományon felül kérjünk annak tőszomszédságában még többet, gondoskodásból az utánunk kivándorlókra, árát bizonyos meghatározandó évek után fizetendők.“ A Kossuthhoz intézett levelek azonban sok elszomorító adatot is tartalmaznak az Unióba idáig kimenekült magyarok sorsáról és arról, hogy azok egymás közt sem tudtak megférni (pl. a chikágói magyarok 1851 november 28-iki levele). A new-yorki magyar menekültek 1851 december 12-iki felterjesztésükben elpanaszolták, hogy Angliában alig akartak velük szóba állani, s őket „deportáció-színű, embertelen“ módon szállították Amerikába. Itt munkát kerestek, „de mást, mint téglavetést, árokásást, s erdővágást nem kaphatván, mit a munka nehézsége, s élelmezés rosszasága miatt nem bírhattak s a vaspályákon a fanatikus irlandus papok izgatása következtében be nem fogadtatván, minthogy most munka nélkül s többnyire szállás nélkül lévén, magokat 24 óráig sem képesek fenntartani“, segélyadásra kérik a kormányzót. Jellemző a chelsea-i „Library Association“ meetingjének azon határozata, melyben 1851 december 29-ikén kimondották a magyar köztársaság függetlenségét. Ohio állam törvényhozó testülete Kossuth február 7-iki beszédének eredeti kéziratát kérte emlékül az

állami levéltár számára. Sűrű levélváltás (Asbóth és Ihász alezredesekkel) vonatkozik Kossuth amerikai fegyvervásárlásaira és egyéb katonai terveire is.

Amerikai, valamint angliai útjának történetét a Magyar Történelmi Társulat megbízásából dr. Jánosy Dénes országos levéltárnok készíti sajtó alá.

1852 végén Kossuth visszatért Angliába. Figyelmét és tevékenységét most a *kelet-európai helyzet* kötötte le, mely később az ú. n. krími háborúra vezetett. Kossuth érettnek látta a helyzetet arra, hogy esetleg fegyveres beavatkozással kísérelje meg Magyarország felszabadítását. 1853 februárjában Gaál Sándor ezredest kinevezte az aldunai és erdélyi magyar felszabadító hadsereg főparancsnokává; törekvéseinek támogatását kérte (február 1.) a szerbektől s a törököktől (február 25.), magát Gaált pedig egy terjedelmes utasítással látta el, melyben kifejti politikai nézeteit, s valószínűleg haditervet dolgoz ki arra az esetre, ha a porta háborúra határozná el magát Ausztria ellen. Megemlítendő, hogy Kossuth ezen utasításban kijelenti, hogy — úgy mond — „én ünnepélyesen köteleztem magamat Horvátország és Slavonia, Dalmácia teljes és tökéletes függetlenségét, nemzeti szuverénitását a magyar nemzet részéről elismerni, s minden történelmi követelésekről lemondva, Magyarország részéről irányokban a barátságnak oly állására lépni, minőt magok önként kívánandnak.“ Ugyanekkor a *felső-olaszországi (milánói) felkelés* is foglalkoztatta, ámbár annak nem jósolt sikert s ezen nézetét Mazzininek is megmondta. Kossuth szerint „Mazzini azon hibás gondolattól elfoglalva, hogy Lombardia iniciálhat revolúciót, ámbár sem katonailag szervezve nincs, sem fegyvere, sem pénze, sem külső segítségre nem számolhat, de még csak arra sem, hogy Közép-Olaszország osztandja vagy követendő felkelését“, 1853 január elején titkon elhagyta Londonból és az olasz határon vonta meg magát. 1853 február 6-ikán kitört a forradalom Milánóban; ez a mozgalom Kossuthot főleg azért érdekelte, mert arról értesült, hogy Mazzini Kossuthnak egyik, még 1851-ben hozzáküldött proklamációját, melyet „az Olasz-honban tanyázó magyar vitézekhez“ intézett volt, most (1853 január 10.) a londoni lapokban kiadta, azonban nem lényegtelen változtatásokkal. Kossuth kénytelen volt ennek következtében Mazzini közlését dezavualni, ami azután ezt a nagy olasz forradalmárt elhidegítette Kossuthtól. E kérdés részletes ismertetését Kastner Jenő pécsi egyetemi tanár fogja adni a M. Tört. Társulatban.

A kelet-európai politikai bonyodalmakkal kapcsolatos s azzal szoros vonatkozásban áll *Bangya párisi megbízatása* is, melyre vonatkozólag igen sok levél maradt fenn Kossuth hagyatékában. Kossuth ekkor még megbízott Bangyában, de nem sokkal utóbb kitűnt róla, hogy osztrák szolgálatban álló kém volt.

A krími háború lezajlása után bekövetkező nyugodtabb években Kossuth főként irodalmi és tudományos kérdésekkel foglalkozott, azonban állandóan kezében tartotta a magyar emigráció ügyét, de ezenkívül a francia, lengyel és német emigránsokkal is sűrű érintkezést tartott fenn. Irodalmi hagyatéka

ebből az időből igen gazdag különösen tudományos jellegű felolvasásokban, melyeket Anglia különféle városaiban tartott.

Kossuth emigracionális működésének súlypontja — mint említettük — 1859-re esett. A francia-olasz-osztrák konfliktusban oly alkalmat látott, mely kiemelheti Magyarországot alárendelt szerepéből és azt függetlensége kivívásához segítheti. E cél érdekében az egész emigráció megmozdult, tagjai Kossuth utasításai szerint egységes irányú működést fejtettek ki, főleg Francia- és Olaszországban. Kossuth nem minden remény nélkül tekinthetett a jövő elé, főleg a harctéri helyzet kedvező kialakulása következtében. Mint ismeretes, a villafrancai béke véglegesen megghiúsította Kossuth reményeit. Visszatekintve emigracionális működésére, Kossuth ezt az időszakot tartotta leginkább alkalmasnak arra, hogy annak irodalmi feldolgozásával a nagy nyilvánosság elé lépjen. Iratai az emigrációból tulajdonképpen e korbeli tevékenységének történetét tartalmazzák, azon rendkívül gazdag és értékes anyag alapján, mely hagyatékában ma is megtalálható. Műve kézírata, illetőleg a feldolgozás számára előkészített anyag, most is itt őriztetik s ha beletekintünk abba, meggyőződhetünk arról, hogy Kossuth a feldolgozást lelkiismeretesen és tapintatosan végezte. Műve mémoire-irodalmunk legbecsesebb alkotásai közé tartozik éppen ezen tulajdonságainál fogva.

Az 1866-iki porosz-osztrák háborúval kapcsolatosan az emigráció ismét megmozdult. A Klapka-légió szerepe és tulajdonképpeni rendeltetése ismeretes előttünk főbb vonásaiban, Kienast művéből; igazi története azonban csak akkor lesz megírható, ha a hagyatékban található adatok is felhasználatnak.

A kiegyezés utáni években Kossuth politikai működésének irodalmi emlékei már kisebb jelentőségűek és túlnyomóan a magyarországi belső politikai viszonyokra vonatkoznak. E megállapítás alól ki kell vennünk Kossuth jegyzeteit és tanulmányait Wesselényiről, Széchenyiről, Görgeyről, a nemzetiségi kérdésről, a protestantizmust érdeklő egyes kérdésekről, a parlamentarizmusról, stb. melyek összegyűjtése és sajtó alá rendezése már folyamatban van s melyek Kossuth e tanulmányait és jegyzeteit forrásértékűekké teszik.

Úgy érezzük, hogy Kossuth irodalmi hagyatékának közkinccsé válása nemzeti közérdek. Éppen azért bizonyos elégtétellel adhatunk hírt arról, hogy illetékes tényezők e hagyaték feldolgozásáról, illetőleg adatainak közzétételéről már gondoskodtak.

Lukinich Imre.

